

UTRECHT

OPENINGSREDE,

BIJ DE AANVAARDING
VAN HET HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten,
den 4ⁿ December, 1876,

DOOR

J. A. ALBERDINGK THIJM,

RIDDER.

Tweede, verbeterde, Druk.

AMSTERDAM,
G. J. VAN LANGENHUYSEN,
1877.

B. qu.
342

B.
3

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0339 0063

B. Mus. Coll.
4° 342

OPENINGSREDE,

BIJ DE AANVAARDING
VAN HET HOOGLEERAARSAMBT

AAN DE

Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten,
den 4ⁿ December, 1876,

DOOR

J. A. ALBERDINGK THIJM,

RIDDER.

Tweede, verbeterde, Druk.

AMSTERDAM,
C. J. VAN LANGENHUYSEN,
1877.

TER TWEEDE UITGAVE.

Ik maak met gretigheid van dezen herdruk gebruik, om eenige ergerlijke misstellingen uit de volgende bladzijden te weeren. Behalve de gewone hoeveelheid lichte drukfouten, eischte het gezegde van Napoleon, betreklijk de pyramiden, dringend verbetering. De rangregeling der kunsten door Fortoul (bl. 22— nu 24) behoefde eenig voorbehoud, de »lijnen" op bl. 25 (nu 27) waren geen geometrische, maar grafische, enz. De laatste volzin der noot op bl. 28 (nu 30) verdiende niet herdrukt te worden.

Het is mij geen geringe aanmoediging, dat de belangstelling mijner landgenoten deze nieuwe uitgave noodzakelijk maakt.

De goede verwachting, die daar wellicht uit blijkt, moge niet worden beschaamd. De mijne, wat de opgewektheid der jonge Akademieburgers aangaat, is overtroffen.

A. TH.

15 Jan. 1877.

**Jonge-lieden, kwekelingen dezer Rijks-Akademie,
Mijne Heeren ambtgenoten in het Professoraat,
Heeren Leden van de Kommissie van Toezicht,
Geachte Hoorders!**

Als de eerste en grootste der Italiaansche dichters door de straten van Ravenna waarde, na dat hij zijn reusachtig hekel- en heldendicht den *Inferno* geschreven had, wezen de kinderen, met een mengeling van vrees en nieuwsgierigheid, hem elkander aan, en fluisterden, in den vaersregel van Auguste Barbier:

»Voilà, voilà celui qui revient de l'enfer.»

Het is hier geen uitverkorene der Muzen, wiens voorhoofd met de vlam van het genie geteekend is, die voor U optreedt; het zijn geen kinderen, in wier midden ik mij ga bewegen, maar toch — nu ik geroepen word om over mijne uitzichten en de uitvoering te spreken der toekomstige taak, die de Regeering mij op de schouders heeft gelegd — kan ik niet voorbij een oogenblik mijn verleden te gedenken, en te getuigen, dat ik vele dagen en nachten in sfeeren verkeerd heb niet minder geheimvol dan de kringen der wereld onder de voeten van Alighieri.

Ik kom, in de Herfstmaand van het leven, om voor het eerst in geheel haren omvang de geschiedenis te verhalen van dat heerlijk verschijnsel, beurtlings ontzaglijk en bekoorlijk, dat men de Schoonheid noemt der Kunst.

Wijt het niet aan mij, niet aan eenige verbeelding, die strafbaar zoû wezen, zoo ze niet allerbelachlijkst waar', dat me, na Dante, hier nog een andere type voor den geest komt zweven, de beheerscher van een later tijdperk der europeesche kunst, om de gesteltenis af te beelden van hem, die, na een veeljarig verkeer in een bepaalden kring van geestes-beelden, in de Maatschappij te-rug-treedt — het zij hier dan om reukenschap van zijne indrukken te geven. Ik denk aan Micaele-Angelo (nog éénmaal, wijt het aan de stof!), die, toen hij van de ladders der Sixtijn'sche Kapel daalde, na voltooying zijner welffchildering, nog langen tijd, zegt men, met opgerichte armen en de oogen ten Hemel door Rome liep.

Zietdaar eene herinnering uit een doorluchtige kunstenaars-waereld, maar, bij toepassing, tevens een waarschuwend voorbeeld. Want, o zeker! de geest, vervuld van liefde voor zijn ideaal, moge lang en innig slechts voor zich en Gods Schoonheid — *mihi et Musis* — hebben geleefd, en in eenzaamheid, te midden eener bedrijvige famenleving, met de openbaringen van de verwonderlijke geestkracht des menschen hebben verkeerd: éénmaal afgestegen van het Ros Beyaert der geestdrift, behoort men uit niet minder heldere oogen, dan waarmee men het Schoone nastreefde of bespiedde, om zich rond te zien, en met niet minder vaardige handen dan waar-

meê men de bladen van het studieboek omfloeg, dóor te dringen in de plooyen der ziel van hen, die men aan de doorleefde genietingen deel heeft te geven, — wat zeg ik? die men in de eerste plaats moet helpen vormen voor den dienst der Kunst.

Deze inleiding tot mijne lesfen heeft niet de roeping te zijn: een kort begrip van de meest aannemelijke theoriën, door de ouden en door de modernen betrekkelijk de kunst verkondigd, toegelicht door een ander kort begrip, namelijk dat der voornaamste gefchiedfeiten op het terrein der kunstgeboorte en van het kunstenaarsleven.

Indien ik in die dwaling verviel, gij zoudt mij te-recht kunnen vragen, waarom ik niet liever in dit belangstellend gezelfchap éen of anderen *Grundrisz* van zoodanige leer en zoodanige historie, gedrukt, had rondgedeeld. Dit dan kan mijn plicht van daag niet zijn. Ik moet met de levende stem rekenschap geven van mijne beginselen; ik moet aankondigen, wat hun, die mijne lesfen zullen volgen, zal worden voorgehouden en meêgedeeld.

Vervuld van eerbied deels voor de denkkraft mijner voorgangers op het gebied der æsthetika of fchoonheidsleer, deels voor de zedigheit, waarmeê sommigen zich hebben vergevoegd leeringen van anderen, al of niet tot eigendom van hunnen geest geworden, in min of meer gewijzigde form faâm te vatten en uit te spreken, — moet ik toch, Hollander optredend voor een Hollandsch gehoor, verklaren, dat geen der bekende, althands nu en dan aangehaalde, leeraren der æsthetiek door mij, wat de methode betreft, zal worden na-

gevolgd. Hollander, optredend voor een gehoor, toegerust met Hollandsch gezond verstand, zal ik mij wachten gerekend te worden bij hen, die zoo als de Drost van Muyden fatyriesch plach te zeggen, meer de duisterheid dan de Duitschheid van uitdrukking schijnen te zoeken, en de tastbaarheid in hunne voorstellingen vermijden, om »te better geesten te schijnen».

Hollander, optredend voor een Hollandsch gehoor, zal ook mijne voorstelling der kunstgeschiedenis daarvan het onuitwischbaar kenmerk dragen: ik zal het Hollandsche spreekwoord eere trachten te doen, dat het hemd nader is dan de rok; ik zal, zonder Nederland het middelpunt der waereld te verklaren, toch van Nederland uit onze waarnemingen regelen, en wat ons het naast is het trouwste behartigen. Ik zal, bovendien, wat mij persoonlijk aan kennis en talent ontbreken mag, trachten aan te vullen uit de elementen van nationalen kunstzin, die ik reken, dat in den geest en in het gemoed aanwezig zijn van mijne leerlingen, en die ik daar slechts behoef te gaan opwekken.

Reeds aanstonds, bij de overweging van de stof, die wij gezamenlijk zullen behandelen, schittert ons in de oogen: de onmiskenbare eenheid van inhoud — bij de Leer van het Kunstschoon, en bij de Geschiedenis der Kunst.

Het is daarom, naast de wetten en reglementen, die deze Rijks-Akademie beheerschen, eene goede gewoonte, dat het profesoraat der *Æsthetika* en der Kunsthistorie aan den zelfden persoon wordt opgedragen.

Æsthetika toch, voor zoo ver ze haar voorwerp niet

neemt uit de alleen van Gods adem, niet ook door het menschelijk genie bezielde natuur, is niets anders dan de theorie (het wettenstelsel en zijne verklaring) van de kunstwerken;

Kunstgeschiedenis is niets anders dan de levende optreding van eenige dier æsthetische wetten en de daarbij voorkomende gebruiken en misbruiken; met het verhaal hiervan.

De eischen der moderne wetenschap laten dus niet toe Æsthetika en Kunsthistorie te scheiden.

Immers daar is in onze dagen een algemeen en prijslijk streven, om wat vroegere tijdperken, bij de ontwaking eener nieuwe wetenschappelijke orde, afgezonderd, geïsoleerd, hebben beschouwd en beoefend, weêr tot elkaâr te brengen, als de broeders en zusters uit één zelfde innig verbonden gezin.

De heelmeeester moet tevens geneesheer zijn, de ingenieur architekt. Te-recht gaat het onderwijs der aardrijkskunde tegenwoordig hand aan hand met dat der staats- en volksgeschiedenis; te-recht betwist men aan *l'histoire bataille* het privilege uitfluitend voor zich den titel van geschiedenis in beslag te nemen. Te-recht, vervuld van liefde voor dat heerlijk, voor dat bewonderenswaardig wezen te midden der niet met rede bedeelde schepping, dat men de Mensch noemt, grijpen de doorvorschers van 's menschen hart (dien geheimzinnigen doolhof), de delvers in de mijn van den menschelijken geest, naar hunne pennen, en zouden wel met gouden, met vlammende letters willen neêrfehrijven, wát zij ontdekt hebben, onder de vormen, waar volk en staat in optreden; wélke de roerselen zijn van die groote bewegingen,

op het gebied der feiten, die nu en dan, als Oorlogen, of als triomftochten van Zedelijkheid of Nijverheid, den een-tonigen gang van den Arbeid, flovend voor de Nooddruft, verbreken; wélke de roerselen zijn in de binnenskamers afgespeelde tooneelen, die, méer dan men foms gist, den waereld-gang beheerschen. Zij zouden met diepte en volledigheid willen aantoonen, welke ideën er schuilen onder de vormen, die ons omgeven, in de zeden en gebruiken, die een tijd, een volk kenmerken, een persoonlijkheid kenmerken. In één woord: nooit heeft de historiefchrijver geblaakt zoo als thands voor het geluk der ontdekking van harmonie tusfchen het in- en uitwendig leven, over-een-ftemming tusfchen het voor-gestelde en de voorftelling, — nooit heeft men zoo eerlijk, zoo vurig geblaakt voor de ontdekking der waarheid.

Ik zal, in dit opzicht, voor het deel wijsbegeerte, voor het deel gefchiedenis, dat ik aan deze Rijks-Akademie geroepen ben te vertegenwoordigen, trachten en, naar ik hoop, betoonen een kind van mijn tijd te zijn.

Ieder onzer, geloof ik, heeft als lid der maatschappij meê te werken aan de vorming zijner medeleden. Die vorming moet geene eenzijdige, moet eene harmonische zijn. Ook aan deze onderwijs-inftelling moet men de opleiding van menschen, van burgers beoogen. Men moet er hier niet op uit zijn zekere personen af te richten op het hanteeren van penceel, boetseerstok of graveerijzer. De algemeene vorming en befchaving moet geen oogenblik worden losgelaten: al beoogt men de jonge menschen, die van hier in de maatschappij te-rug-keeren, meer bizonder als kunstenaars daar te doen optreden.

Is dat ftreven in over-een-ftemming met het Statuut dezer School?

Wanneer een Staat de wetten formuleert, waarnaar een volk geregeerd moet worden, zal hij, uit den aard der zaak, een onvolledig opftel leveren. De wetten, gelijk ze plegen tot ftand te komen, zijn niet het organiesch voortbrengfel van éenen levenden en harmoniesch werkenden geest; zij zijn het famenftel van verfchillende arbeiders: zij worden gemaakt, niet geboren. Zelfs de leidende gedachte is niet altoos de krachtig levende conceptie van een individu; zij komt vaak tot ftand uit het famentreffen, het naar elkan-der fhikken en verfnijden der wenschen van velen.

Zoo moet men zich dan niet verwonderen, dat ook in den best geordenden Staat niet alle deelen der wetgeving onderling geëevenredigd zijn. Zoo bij voorbeeld, om in den kring van het onderwijs te blijven, fhrijft de wet van -57 voor, dat de kleine Nederlanders o. a. tot »christelijke en maatfhappelijke deugden” zullen worden opgeleid ¹⁾; maar als men nu vraagt, welk der onderwijsvakken van *a* tot *i* of zelfs tot *p* ²⁾ meer bizonder zal worden aangewend om deze opvoeding aan het »kind” te voltrekken, — dan weet men niet of van de oefening in het »lezen”, »fhrijven” of »rekenen” in »gymnastiek” of »beginselen der landbouwkunde”, of van eenig ander onderwijs zulke vrucht meer bizonder kan worden verwacht.

Er is dus, reeds op het gebied van het Lager Onderwijs, in de wettenreeks een leemte, wat aangaat de befchrijving

1) Art. 23.

2) Art. 1.

van den weg, langs welken een hoofdbeginsel der wet zal worden verwezenlijkt.

Niet aan alle staten zit een Jupiter voor, uit wiens hersens de Minerva eeniger wetgeving van top tot teen gewapend te voorschijn rijst. En ik betreur het niet; het zij verre. Wij zijn hier, in ons goed vaderland, fints eeuwen ontwend, te trillen bij de voorhoofdfronsing van een Godenkoning.

Maar in een land van burgerlijke vrijheid bij uitnemendheid, moet dan ook ieder burger niet slechts de orde helpen handhaven en de uitvoerende rechtsmacht ter zijde staan; maar hij moet ook de wetten helpen completeren. Spreekt de Wet op het Lager Onderwijs alleen van (werktuiglijk) lezen-leeren, het schoolgezach behoort dat lezen dienstbaar te maken aan de vorming van smaak en zeden. Spreekt zij van de »beginselen” (zij bedoelt de hoofdtrekken) »der geschiedenis”, — het schoolgezach moet zorgen, dat er aan iets meer dan meêdeeling van feiten gedacht wordt. Die feiten bevatten ideën; die ideën zijn vaak een trekzaam voedsel voor geest en gemoed van den leerling. Het eenige kunsthandwerk, waar de wet bij het »gewoon lager onderwijs” van spreekt, is, voor jongens (o. a. op de openbare kosteloze school) het »schrijven”¹⁾; de meesters en schoolvoogden voegen er het vlechten, het kaartenteekenen enz. aan toe. Zoo vult de staatsburger aan wat de wet openlaat; zoo komt er verband, dracht, zoo komt er harmoniesch leven in het raderwerk.

1) Art. 1.

Niet anders en nog op vrij wat breeder voet, met vrij wat dieper inzicht, behoort de »hoogere opleiding van kunstenaars», zoo als de Wet van Mei 1870 het noemt, ondernomen te worden.

De Wet spreekt van »Beeldende kunsten» en schijnt, ook voor zoo ver zij wordt aangevuld door het »Besluit» van den 9ⁿ April 1873, tot deze te rekenen:

de Beeldhouwkunst,
de Schilderkunst en
de Graveerkunst,

terwijl personen, die »voldoende bekwaamheden bezitten in de bouwkunst» ook aan de Rijks-Akademie tot »wedstrijd» in »de schoone bouwkunst» worden toegelaten.

Het is echter uit de woorden, waarmee de »aesthetica» wordt omfchreven, duidelijk, dat de wetgever niet bedoeld heeft de aanspraak op eene plaats in de sfeeren der Beeldende Kunst aan alle voorwerpen te ontzeggen, waarvan de vervaardiging niet door een der profesoren aan deze Akademische instelling onderwezen wordt.

Wat is de Beeldende Kunst?

Het bijvoeglijk naamwoord, offchoon bij onze schrijvers van 1600 niet onbekend, schijnt, in de samenvoeging met »kunst», als een germanisme tot ons overgetreden te zijn, en daarbij eene smaldeeling te hebben ondergaan, die wij, mids we ons rekenfchap van ons spreken geven, niet hebben te betreuren.

De »Bildenden Künste» toch zijn niet, wat de Franschman noemt het zij *les arts du dessin*, het zij *les arts d'imitation*, het zij *les beaux-arts*, à l'exception de la musique,

de la poésie, et de la danse, het zij l'architecture et les arts qui en dépendent. Men heeft, zegt Grimm ¹⁾, »unter bilden" op zekere bladzijde bij Lesfing »allgemein darstellen" te verstaan, »in welchem sinn wir auch von bildenden künsten reden." Deze toepassing van het woord is ruimer dan de Hollandsche: want *darstellen* is weinig minder dan *maken*. Maar daarenboven kan *bilden* ook in den zin van *befchaven* genomen worden, en dan zijn de »bildenden künste" de »befchavende kunsten". Maar heel juist is de uitdrukking dan niet. Ten eerste, om dat de Schoone Kunsten niet alleen zijn de moeders, maar ook de vruchten der bechaving; ten andere, om dat de muziek toch zeer zeker tot de beschavingskunsten te rekenen is, en men haar toch doorgaands onder de uitdrukking »bildende Künste" niet begrijpt. In ieder geval: wij, Hollanders, verstaan door »beeldende kunsten" gewoonlijk, wat ik zoo even uit het spraakgebruik der Franschen heb aangehaald.

Zeer te-recht echter begint men, in de nieuwere tijd, bij de nabuurvolken bijna uitsluitend de uitdrukking *L'art, les arts, die Kunst, Art* (Eng.) te gebruiken. *Fine arts* is bijna, *les beaux arts* bepaald verouderd.

Dat is geen willekeur; geen toeval. Dat nieuwer spraakgebruik is een gevolg van het dieper inzicht der dingen om ons heen.

Of voelt men niet, in eene XVIIe-eeuwsche kamer staande,

1) *D. Wörterbuch*, 1854, II, 1, bl. 14. Echter verklaart hij *Bildkunst* ook door *bildende kunst* en haalt *Bildkunst* weêr uit Göthe aan in den zin van *beeldhouwkunst* (bl. 18). *Bildkraft* daarentegen verklaart hij door *ars fingendi, bildende kraft (vormkracht, scheppingskracht)*.

dat het willekeur is, het fraai geboetseerde beeld der Gerechtigheid, dat op de rijk besneden papierkast van den Burgemeester pronkt, aan de schoone beeldhouwkunst te danken, en de niet minder fraaye karyatiden, die de kastlijst ondersteunen, eene andere moeder te geven, namelijk, gelijk men het thands noemen zou, de Nijverheid? Waarom is Berchem in onze oogen een kunstschilder, wanneer hij voor de Burgemeestersvrouw een gezichtjen van eene harer boerderijen op paneel brengt, een paneel, dat met zijn lijst op den naam van schilderij aanspraak maakt? En waarom dankt men het gindsche ladenkastjen, waarvande deurtjens door den zelfden Berchem beschilderd zijn, aan het handwerk, niet aan de kunst? Of is zelfs het gegraveerd, gedreven, geboetseerd, gegoten beslag aan dat zelfde kastjen, van fijne houtfoorten getimmerd, geen kunstgewrocht? Wordt er de schoonheid niet door vertegenwoordigd? Als die vormen anders waren, zou uw sijnmaak er dan genoeg meê nemen? — Al wat niet blootelijk tot de natuur behoort, wat door menschen gemaakt is, en wat mooi of leelijk, edel of gemeen, aardig of ongepast, evenredig of wanftaltig kan zijn, is van het domein der Kunst.

Men spreekt van verzoening tusschen Nijverheid en Kunst; men meent eene groote ontdekking gedaan te hebben, met van *Kunst-Handwerk* (Hd.) en *Kunst-Industrie* (Hd.) te spreken, en toch kan er bijna geen voorwerp van nijverheid in het leven treden, of het betreedt het schoonheidsgebied, het gehoorzaamt of het weêrstreeft de æsthetische wetten.

Onder de werking van oorzaken, wier optelling en ontwikkeling eene te rijke stof voor deze bescheiden openings-

rede zijn zoû, heeft men allengs, bij de afluiting der opvolgende beschavingstijdperken, de ware verdeling en eenheid der dingen uit het oog verloren. Om alleen te spreken van de latere eeuwen: het is onmiskenbaar, dat met de herleving der antieke letteren en kunsten, onder dichters en kunstenaars eene zekere kastenverdeling tot stand kwam, die aanleiding gegeven heeft tot de willekeurige onderscheiding, waar ik mij tegen verzet.

Met de opgravingen van beeld- en bouwwerken in Italië, Griekenland en Klein-Azië, ging het te-rug-vinden der handschriften van Vitruvius en een algemeener beoefening inzonderheid der klasieke grieksche schrijvers famen. De bespiegeling der heldenlevens van Plutarchus en die van de proportieeler des romeinschen bouwmeesters werd bevorderd en bevrucht door de herrijzing van de helleensche en latijnsche beschaving in hare aangrijpende plasticiteit.

Zoo ontstond het Mecænaat: dat is: de belangstelling van Vorsten en Heeren in de schoone werken des vredes, en de bescherming der kunstenaars. Wanneer de grooten der aarde in de Middeleeuwen niet zelden met geringschating neêrzagen op schrijvers en liederzangers, op handwerkers en tooneelfpelers, — federt de ontgraving eener vroegere en edele beschaving, maar waarvoor het vólk zeer weinig kon voelen, meenden de toongevers in de italiaansche Staten (Hertogen en Kardinalen) zich niet te verlagen met op het voorbeeld van Augustus' gunsteling zich te omgeven van een floet geleerden, dichters, beeldhouwers, schilders; en viel de klove tusfchen de Kunst en het Handwerk. Latijn werd de moedertaal der geleerde waereld en der mannen van

aanzien; een stelsel van evenredigheden, dat men den Grieken en Romeinen meende te ontleenen, ging de bouwkunst beheerschen; de Akademie trad als oefenschool in de plaats der Bouwlots en der Werkkamer; men zocht het ideaal evenzeer buiten het huisgezin als buiten het kerkgelooft van den kunstenaar.

Zoo werd allengs aan het Handwerk de bezielende invloed van den kunstenaarsgeest onttrokken; zoo werd de Kunst, vooral in landen waar geene behoefte aan monumentale werken was, allengs binnen de roeping gedrongen schilderijen, losse beelden of groepen, kleine verplaatsbare scheppingen te vervaardigen, die zich niet onophoudelijk bij het maatschappelijk leven aansloten.

Zoo leerde men allengs de Schoone Kunsten als iets op zich-zelve staands beschouwen.

Men had aan de eene zijde het Handwerk, dat aan de gewone dagelijksche behoeften voldeed; men had, aan de andere, de Kunst, die geheel in de sfeer bleef hangen der Mecænen, der rijken en geleerden. Men legde verzamelingen aan, die slechts voor weinigen toegankelijk waren, en in plaats van — bij voorbeeld in ons vaderland — de edelste kunstkrachten dienstbaar te maken aan het stichten van monumenten, die tot het geheele volk zouden spreken, bracht men kleine muzeüms tot stand van de kostelijke afbraak der oude kunstscheppingen.

Toch bleef er in de volken nog zekere vormkracht huizen, die zich uitprak in hetgeen men de stijlen noemt der verschillende tijdperken, tot in den aanvang dezer Eeuw. Maar met den val van het eerste Napoleontische Keizerrijk was

ook het proces der æsthetische scheppingskracht in het hart der bevolkingen opgelost. De XVIIIe Eeuw had die vernietiging van wat de Duitscher *Gesamtkraft* noemt voorbereid. Naar mate in de geesten de kritische gave meer ontwikkeld, het zintuig tot waarneming meer gescherpt, het gemoed tot opneming van gevoelschakeeringen meer geopend werd — naar mate de beschaving, als zelfbewuste vatbaarheid en individueele ontwikkeling, vooruitging, — verdween uit de Natiën het vermogen om een stijl, een kunststijl op het gebied der zichtbare of tastbare vormen, te scheppen.

Tegenover deze schaduwzijde der omwenteling, met den aanvang der XIXe Eeuw voltrokken, staat echter in een helder licht het vrij scheppend individueel vermogen onzer nieuwere kunstenaars, en de geoefende Oordeelkunde, die bij hare vertoogen, bij de bewonderingen, die zij ontfleekt, en bij de verontwaardigingen, die zij opwekt, over een materiaal beschikt als nooit te voren.

Met de fakkel, waarmee de Kritiek heeft brandgesticht in de wereld der volksvoorstellingen, de fakkel, voor wier gloed het aaloude naïeve kunstvermogen der massaas, de fantasie, welke de stijlen schiep, te-zamen-kromp en verdorde, met die fakkel verlicht zij ook en doorstraalt zij de kunstgeheimenissen aller eeuwen. Een licht is ons opgegaan over al dat gene, wat vroegere tijdperken vaak instinktief hebben voortgebracht; de metaalbanden zijn als was gesmolten, die de keus der kunstenaars, keus uit de natuur, keus uit de geschiedenis van het menschelijk hart, keus uit de oneindige verscheidenheid der oude vormen omkluisterd hielden.

Het Volksgenie ging in den achtergrond schuil; maar de Individuën treden zelfftandig op, brengen voort, lichten toe, slaan de handen in elkaâr; en zijn er op uit aan het genot van het nieuw ontflyerd Verleden, aan de opluistering door de kunst van het tintelend Heden, een zoo groot mogelijk getal kinderen des volks deel te geven.

Om dat doel te bereiken, — om het kunstgenot en zijn verheffenden invloed weêr zoo veel mogelijk algemêen te maken, — moet de kunst weêr in dien zin gemeen-goed worden, dat de krachtigste kunstenaars het niet beneden zich rekenen den tooverftaf, op wiens aanraking alles tot licht en leven schijnt te ontwaken, ook te zwaayen in den kring des burgerlijken levens.

Meer dan ooit moet men gaan inzien, dat de kunst niet is eene voorname Dame, welke slechts in lichte handschoenen wordt te gemoet getreden.

Eenmaal vergenoegde de fchilderkunst zich niet kostbare miniaturen voor het Getijdenboek der Burchtvrouw te schilderen; zij nam de grove kool en trok de ftoute profielen van gewaardeerde personaadjes op de wanden van kerken en kasteelen, en bezielde met den breeden borstel het willige muurvlak. Ook in onze tijd moeten er niet alleen duur betaalde Alma-Tademaas en Meisfonniers voor de kabinetten der kunstkeurige verzamelaars worden geleverd, maar de grafische kunst moet, als in alle tijdperken van krachtig leven, binnen- en buiten-muurvlakten aandurven, die nog andere lesfen en genietingen voor het volk kunnen opleveren dan de kennis der woonplaatsen van neeringzieke en smake-loze winkeliers.

Nog eens — het verdient erkenning, dat drie zoo voorname kunstvakken, als de Beeldhouw-, Schilder- en Graveerkunst aan de Rijks-Akademie worden onderwezen, maar wat schoonheidsleer en kunstgeschiedenis betreft, is het te gelijk zeer prijslijk, dat de Wet ze niet beperkt tot de toelichting der verschijnsels in die drie takken der beeldende kunst.

Hoe toch hebben wij de waereld der beeldende kunst — al spreken wij alleen maar van het heden — ons voor te stellen?

Wanneer een vreemdeling bij-voorbeeld onze hoofdstad bezoekt, moet hij dan het ontvangen van kunstindrukken uitsstellen tot dat hij het Trippenhuis of eene onzer andere schilderijverzamelingen, tot dat hij ten minste het voormalig stadhuis op den Dam heeft bezocht?

Het trekken van zulke grenzen kan slechts aan een aristocratie geweten worden, dat in de waereld der schoonheid niet op zijne plaats is.

Neen, de vreemdeling, die, op een schoonen zomer- of winterdag, langs onzen Ooster-spoorweg bij voorbeeld, de stad nadert, kan al dadelijk indrukken van kunstschoon krijgen van de schepen, die hij in onze haven ziet liggen, al zijn ze dan onttakeld; van de kleinere vaartuigen, wier witte zeilen hij op ons Y-vlak zich bevallig ziet voortbewegen. Die schepen behoeven niet eerst door het penceel van een Vande Velde of Bakhuysen onzer dagen tot kunstwerken te worden gemaakt: zij zijn het reeds met hun kleuren, sijne lijnen, contrasten van want en romp, en met hunne vaak aandoenlijke biografie.

De huizen onzer stad, onze buurten, met hare burgwallen, haar geboorte, hare bevolking, haar bezoek van rijk gekostumeerde Friezen, Markers, Zaankanters en andere Over-'t-Yers, zij zijn kunst-openbaringen. In één woord, alles behoort tot het gebied der Beeldende Kunst, wat door menschenhanden geschapen is, met het doel of met de uitkomst, daaraan eenige eigenschappen van kleurschakeering, evenredigheid, welstandigheid in te prenten.

Wanneer men dat weër wat beter en wat algemeener zal inzien, zal zich ook het beklagenswaardig feit minder veelvuldig voordoen, dat rijke personen, bekend en geprezen als kunstbeschermers, en die dit ook werkelijk schijnen te verdienen, door eene met oordeel bij-een-gebrachte verzameling het zij van schilderijen, van teekeningen, van prentwerken, van penningen, van porceleinen, of van welk ander speciaal artikel ook, dat getuigenis van 's menschen vormkracht geeft,— dat zulke personen huizen bewonen van de slechtste proportie, huizen, waaraan de vorstelijke stoep is wechgebroken, en waarbij men zich met een kelderingang behelpt; kamers, gemeubeld zonder eenige smaak. Zulke kunstbeschermers, met andere woorden vereerders der schoonheid, gaan vaak met nog grooter wanmaak gekleed dan het algemeen gebruik vordert; zij wekken door hun houding, door hunne manieren, het grootste wantrouwen op deswege of het hun wel ernst is met hun schoonheidzin; daargelaten, dat zij, bij het asforteeën van hun dienstponeel, almede zeer weinig zorg hebben gedragen, dat de bezoeker hunner huizen tegen het ontvangen van afstootende indrukken beveiligd blijve.

Maar als ik zeide: bij het dieper inzien van de rechten der schoonheid en den omvang der heerschappij van de Beeldende Kunst, door welke die rechten tot hun gelding kunnen komen, zal dat alles beter worden.

En daaraan moet — zij 't dan ook in geringe mate — ons akademiesch onderwijs in de filozofie der Beeldende Kunst het zijne bijdragen.

Trouwens, naar de Wet, die in deze Rijksinstelling verwerkt wordt, moeten de hier onderwezen Æsthetika en Kunstgeschiedenis nog verder gaan dan de verklaring van zichtbare en tastbare vormen, door 's menschen kunstzin gefchapen. Zij moeten ook aanteekening houden van andere kunstverfchijnsels, en de eenheid van aard en oorsprong in het licht stellen der Beeldende Kunsten met Dichtkunst, Toonkunst en Dans- of Gebarenkunst.

Toch blijft voor de Beeldende Kunst, in haren geheelen omvang, onze meeste aandacht en levendigste belangstelling bewaard. Wij zullen ze onderzoeken in haren aard en in haar lotgevallen.

Overal waar menschelijke ideën in schoone vormen belichaamd werden, zullen wij ons neêrzetten, trachten door te dringen in de bedoelingen der kunstenaars, ook in dat gene wat de geestdrift, eenigszins buiten hen om, in het kunstwerk gelegd heeft, en getroffen zullen wij erkennen: *que le beau est la splendeur du vrai*¹⁾.

Wij zullen met Ludwig Noiré bevinden, dat in de ge-

1) Fontenelle.

schiedenis der europeesche menschheid de Beeldhouwkunst als de hoofdkunst der Grieken, de Architectuur als die der Middeleeuwen, de Schilderkunst als die der Renaissance, de Muziek als die van heden beschouwd kan worden ¹⁾. Maar wij zullen onze waarnemingen niet ondergeschikt maken aan dit of een ander stelsel. Wij zullen waarnemen; er zullen tusfchen onze waarnemingen betrekkingen ontstaan en gevolgtrekkingen zullen er zich uit losmaken. Levert die ontwikkeling een stelsel op of niet — het is voor ons zonder waarde.

Daar was een tijd — het is nog niet lang geleden, dat het de gewoonte werd af te wijken van de overlevering en de gevestigde leer, dat, in de oude beschavingen, de Ægyptische, Grieksche en Romeinsche, elkander tamelijk geleidelijk hadden opgevolgd. De ontdekking van groote indische bouwwerken, wat men de wonderen van Elora genoemd heeft, bracht in zwang de behandeling der Indische kunstwaereld aan die van de Ægyptische, Babylonische en Assyrische te doen voorafgaan. Ja, men was dermate op nieuwigheden bedacht, dat men beroemd geworden handboeken schreef, waarin men, met de tijdrekenkunde tot grondslag, toch aanving met de Mexikaansche kunst, opdat der nieuwe waereld, ook in dit opzicht, toch maar geen onrecht zou worden aangedaan.

Ondertusfchen erkent ieder, dat de pyramiden van Ægypten opklimmen tot omtrent 3000 jaar vóór Christus, dat

¹⁾ *Die Entwicklung der Kunst in den Stufenfolge der einzelnen Künste*, 1874, bl. 13.

de Sfinxkolos bij Djeezeh omftreeks 1550 uit zijn rots werd gehouwen, als tijdgenoot van den babelschen tempel van Bel met zijn 7 verdiepingen; dat Sethos' Memnonium tot 1440 te brengen is; dat Salomoos tempelbouw omtrent 950 vóór Christus valt; en dat de oudste gedenkteekens der Indische Kunst daarentegen, dagteekenend van de zegepraal van den Boeddha-godsdienst, niet hooger opklimmen dan het jaar 263 vóór onze tijdrekening; terwijl de Amerikaansche graven, paleizen en tempels van betrekkelijk recente dagteekening zijn en daarginds niet vroeger gebouwd kunnen wezen dan bij ons het Nijmeegsche Valkhof.

Van die ægyptische pyramiden zelve, die, door de verwantfchap van genie en heldenmoed, niet konden nalaten op Keizer Napoleon den I^e een diepen indruk te maken, zullen we, aan de hand der jongste onderzoekers, nog vreemde dingen leeren, betrekkelijk de volksbefchaving van voor »quarante siècles», — de masfale monumenten van de aziatische en oost-afrikaansche waereld in 't geheel zullen ons doordringen van de grootheid der kunst als waereldverfchijning; familiën van bouwwerken, in verband gebracht met de natuur, met het fterrenftelsel, met heel des menschen weten, zijn *Schatten und Wallen*, zullen wij voor ons zien optreden, het naauwste verband zullen wij befpeuren tusfchen alle takken der beeldende kunst, en met Hippolyte Fortoul zullen we van de bouwkunst, in zekeren zin, zeggen, *qu'elle est leur reine et mère à tous*. Toch zullen we ons niet vergápen aan die gedenkteekens uit rotsblokken faamgetast, of in den levenden moederberg uitgehouwen; en met den zelfden franschen wijsgeer zullen we, denkend aan ons vaderland en aan zijn bakfteen-

bouw, getuigen, dat zoo het groot is *de façonner des rocs* tot tempels en paleizen, het mischien nog grooter is onsterflijke monumenten van godsdienst- en burgerzin te bouwen met gedroogde kleiaarde, *avec la boue que nous foulons aux pieds.*

En welhaast, als we de sombere Majesteit van de ægyptische waereld voor-eerst zullen vaarwel zeggen en een zijblik op Perzië en Palæstina hebben geworpen, treden wij van het rijk, waarin de Tempel meer aandachts verdiende dan de godenbeelden, in de waereld over der zegevierende Plastiek:

Als een zefier uit het Zuiden
 Dragende op zijn gouden vlucht
 Al der ouden tooverkruiden,
 Prikkelende lentelucht,
 Streelend langs het voorhoofd zwevend,
 Droomen voor onze oogen wevend,
 Vol van geur en gloed en glans,
 Als een dartlen bloemenkrans —
 En gedreven en gedragen
 Op een stroom van harmonie
 Komt een naam uit oude dagen
 Vol van wondre poëzie.

.
 Hellas, Hellas, toovergaarde,
 Waar de hemel zich herschiep
 In den zonneglans der aarde,
 In de blaauwten van uw diep,
 Waar het boschjen zich besnaarde

Tot een harp, die 't lied bewaarde
 Dat het leven, eeuwig jong
 Op zijn eersten morgen zong ¹⁾!

Wij zullen de rustige, in zich-zelve haast ideale, schoonheid leeren genieten der beeldhouwwerken van het Parthenon (454 v. Ch.), de *Venus van Melos* (425), den *Laokoon*, getuige der geboorte van den prototype des meest bekenden Apolloos (279).

Wij zullen leeren inzien, tot welke hoogte de romeinsche kunst eene voortzetting was van de grieksche. *Lapides clamabunt*: de steenen zullen spreken, de bouwwerken en beelden ons verhalen wat die Romeinen geweest zijn, op de puinhoopen van wier beschaving het Kruis is geplant, waaromheen de geheele middeleeuwsche beschaving te voorschijn is gerezen.

Wanneer we met de groote werken der waereldbeheerschende Cæsars hebben afgedaan, wanneer de Latijnsche stijl zich uit de overblijfsels der Bazilieken zal hebben ontwikkeld, en ginds in het Oosten de Byzantijnsche Kunst zal schitteren (die Europa minder dan men denkt heeft aangedaan), dan zal welhaast de Romaansche Kloosterkunst plaats maken voor de Kunst der Leeken; de machtige gezellenverenigingen, de *magistri* van den levenden steen, gewapend met keizerlijke privilegiën, zullen uit hunne bouwlootzen treden, en de waereld met bewondering vervullen over de stoutheid van den spitsboogwelf en de onstoflijkheid der geometrische formule, waarop zulk reuzenwerk gebouwd wordt.

1) Schaepman.

Wij zullen getuige zijn van de groote omwentelingen der XV° en XVI° Eeuw. Reeds in de XIII° trouwens begon de liefde voor het natuurlijk leven en de bizondere levensopenbaringen, in wier midden de kunstenaar zich bewoog, hem zoodanig aan te trekken, dat het stijl-instinkt, de zin voor het algemeene, voor het typische, in schilder- en boetseerkunst daarbij soms op den achtergrond trad.

Wij kunnen met waarheid zeggen, dat het realisme, waarvoor beurtelings lof en smaad aan onze tijd wordt toegekend, niet te vergeefs reeds bij Giotto en Fiësole gezocht wordt en bij onze modernen haast niet sterker is dan bij Memlinck en de Van Eyken; ja, de beeldhouwkunst der XIII° Eeuw biedt reeds, voor typen, portretten aan van treffende waarschijnlijkheid.

Maar het groote verschil der vroegere en latere Schilderkunst bestaat hoofdzakelijk in het optreden ter XVI° Eeuw van het *clair-obscur*, het toonbefeel. Het is opmerkelijk, dat het menschelijk waarnemingsvermogen zich zoo lang behaagd heeft in het uitvinden van lijnen (omtrekken), die eigenlijk niet bestaan (er bestaan slechts grenzen van tinten); en door de tinten, of beter, toonshakeeringen eerst in de laatste eeuwen getroffen schijnt.

Reeds uit dezen hoofde zou men, zeer algemeen gesproken, de schilderkunst werkelijk als de hoofdkunst der Renaissance kunnen begroeten.

Toch spreekt de Burgerzin, die de plaats van den Riddergeest met het einde der XIII° Eeuw begon in te nemen, niet minder sterk uit de fyzionomie der steden, uit de Bouwkunst, dan uit de kapel- en huiskamerschilderijen der volgende eeuwen.

Daarnaast stond echter in een groot gedeelte van Europa, het Monarchisme: en links en rechts schrijden met fierheid voorwaards de schilders van Altaarstukken en Hofzaal-allegoriën, en de schilders der Burgemeesters en Gildedekens.

Gedenken we nog met een paar woorden de geboorte onzer XIXe Eeuw.

Het misbruik der grieksch-romeinsche mythologie, het voltairianisme der XVIIIe Eeuw, de buitensporigheden der groote fransche omwenteling, bloeddorst en kleingeestigheid, de dartele idyllische kunst en de koele school van David, riepen in het begin onzer Eeuw eene reactie in het leven, die men de Romantiek noemt. Bij al het goeds en schoons, dat zij te voorschijn bracht, had zij het nadeel van de Middeleeuwen, die zij schilderde, niet te kennen, en de overdrijvingen te steunen van hen, die, met verzaking van het breede, ware, algemeene standpunt ook in de christenwaereld, meer in het bijzonder ijverden voor eene »christelijke kunst”¹⁾, binnen wier galerijen geen plaats was voor de

1) De uitdrukking „Christelijke Kunst” geeft tot misverstand aanleiding. Men bedoelt er meê — de gezamenlijke kunstwerken, waarvan eene christelijke geloofsvoorstelling de stof uitmaakt, of die bijzonder van eene christelijkkerkelijke stemming getuigenis geven. Zoo zal men bijv. tot de „christelijke kunst” rekenen den St Nikolaas door Schraudolph, met religiëuze bedoelingen geteekend; maar sluiten daarvan uit het *St-Niklaasfeest* van Jan Steen. Mogen er dan geene schilderijen als dit meesterstuk gemaakt worden? Of vindt men goed, dat zich, naast de „christelijke kunst”, nog een andere kunst-richting ontwikkele; acht men dat normaal? Ik vat het Christendom hooger en breeder op. Mij dunkt, die in den God der Christenen geloofd, moest de kracht van dien God erkennen in alle schoone zaken, die er gemaakt worden, zelfs in de voortbrengsels der heidensche waereld. Wordt er met deze kunstwerken tegen de christelijke moraal gezondigd, — dit verandert den

fchoonste en edelste werken der antieken. Men was verge-
ten, dat in het bloeyendst tijdperk der middeleeuwsche be-
fchaving Thomas van Aquino, op het voetspoor van den
beroemden Bisfchop van Hippone, reeds de leer had ver-
kondigd: »De fchoonheid van het fchepsel is de fchoonheid
van God-zelf aan het gefchapene meêgedeeld ¹⁾»; »het is de
kunst des almachtigen Gods-zelven, die vaart in de hand
van den kunstenaar, opdat zijne werken fchoon en doeltref-
fend zouden zijn».

Wij zullen ons évenzeer leeren wachten voor de misgree-
pen der Renaissancisten, waar zij de bouwleer der Vijf
Orden grondden op onnaauwkeurige meting, als voor de
dichterlijke frazen der romantieken, zoo even genoemd, die
zich vergaapten aan »fpitsen» en »flitsen en »borduurfels»
der Gothiek, en nooit tot het wezen, de ziel en het ge-
beente, dier Kunst zijn doorgedrongen.

Het is zeker moeilijk uitspraak over eigen onpartijdigheid
te doen: maar het moet toch geruststellend zijn, voor den
hedendaagschen beoefenaar der kunst, dat, welk vormenfel-
sel twee beoordeelaars het levendigst toe moog spreken, zij
over de betrekkelijke waarde van twee kunstwerken uit een
derde tijdperk doorgaands eenftemmig in hunne waardeering
zullen zijn ²⁾.

oorfprong van het godlijke niet, dat er, naast het ongodlijke, of zelfs zon-
dige, in optreedt. Mij dunkt in zekeren zin kan men zeggen: de fterrenhemel
is christelijk, de Hekla is niet minder christelijk dan de Vesuvius, de zee, heel
het fchepselendom is christelijk. De geheele waereld is een openbaring van het
christelijk ftelsel, waarin ook op zonde en ander dispaaraat gerekend wordt.

1) Mgr. Landriot, *Recherches hist. sur les écoles littéraires*, 1852, bl. 219.

2) Plaats bijv. een berlijnsch architect, doordrongen van Schinkels neigingen,

Ons tijdvak biedt méer waarborgen voor juistheid van oordeel dan eenig vroeger. En wat de eenzijdigheid betreft, die uit nationaliteitsbefef voortkomt — zou zij wel zoo geheel te veroordeelen zijn?

Het is althands gelukkig, de roeping te moeten vervullen van als Nederlander tot Nederlanders over hunne kunst te komen spreken. Wáar is het land, dat op zoo beperkt terrein zoo krachtige, vruchtbare, oorspronkelijke kunstopenbaring heeft aan te wijzen, als het Vaderland van Rembrandt en Vondel? Wáar is het land, waar de overtuigingen op het gebied van kerkgezindheid en staatkunde zich zoo nadrukkelijk verscheiden uitspreken, en waar men, met zoo veel warmte elkander aan de borst valt, als het den roem van het gezamenlijk voorgeslacht geldt op het kunstgebied? Blijven we dan ook van dien roem in het onbetwist bezit; betoonen wij ons hem waardig: niet alleen door op het spoor der vaderen eene eigenaardige nederlandsche kunst te kweken; niet alleen door hunne meesterstukken te omringen met al de eer, die zij verdienen, en die de vreemdeling minder dan ooit in onze dagen hun onthoudt; maar door vooruit te streven; door te bewijzen, dat wij inzien, hoe elk tijdvak zijne behoeften, zijne eischen heeft; hoe wij, die zoo veel later komen, moeten blijken, zoo al niet in kunstvaardigheid, dan toch in veelzijdigheid te zijn voor-

en een Engelschman, vereerder van Pugin, voor de twee gevels van het Heidelberger Slot. De voorkeur, die zij zullen schenken aan den XVIe-boven den XVIIe-eeuwschen zal eenstemmig zijn. Dit geldt als regel. De uitzondering, ik erken het, bestaat.

uitgegaan! Laat ons, als middel daartoe, dieper en dieper in de schatkamer der vaderen binnendringen, de geheimen leeren doorvorschen hunner kunst oefening, en, daar de Schepper der geesten elke Eeuw haren stempel heeft opgedrukt en hare bijzondere roeping heeft voorgefchreven, trachten wij uit kunstleer en kunsthistorie, in vergelijking met het karakter van onze tijd, de wetenschap op te doen, hoe wij ons de waardige zonen kunnen betoonen van een groot voorgeslacht.

Ik kan deze plaats niet verlaten, mijne Hoorders, zonder een woord van hulde te brengen aan mijn voorganger in dezen leerstoel. Hij was een man van ongewone bekwaamheden en heeft gewis, door het krediet, dat de duitsche wetenschap heeft in de oogen veler Nederlanders, het zijne toegebracht om aan de theorie van het schoone een vaste plaats onder de nederlandsche leervakken te verzekeren.

Ik verheug mij ook ten zeerste in het voorrecht van op te treden in een kollegie van Hoogleeraren, die dagelijks toonen op de hoogte te zijn van hun tijd. Ik wensch, voor deze Vergadering, de betuiging en de belofte te herhalen, dat ik, ook in hunnen steun, in onze samenwerking, een middel zal vinden om onzen arbeid, hier, vruchtbaar te maken, onder de beschutse van eene Regeering, die op hoogst oordeelkundige wijze onze Kommisfie van Toezicht heeft samengesteld.

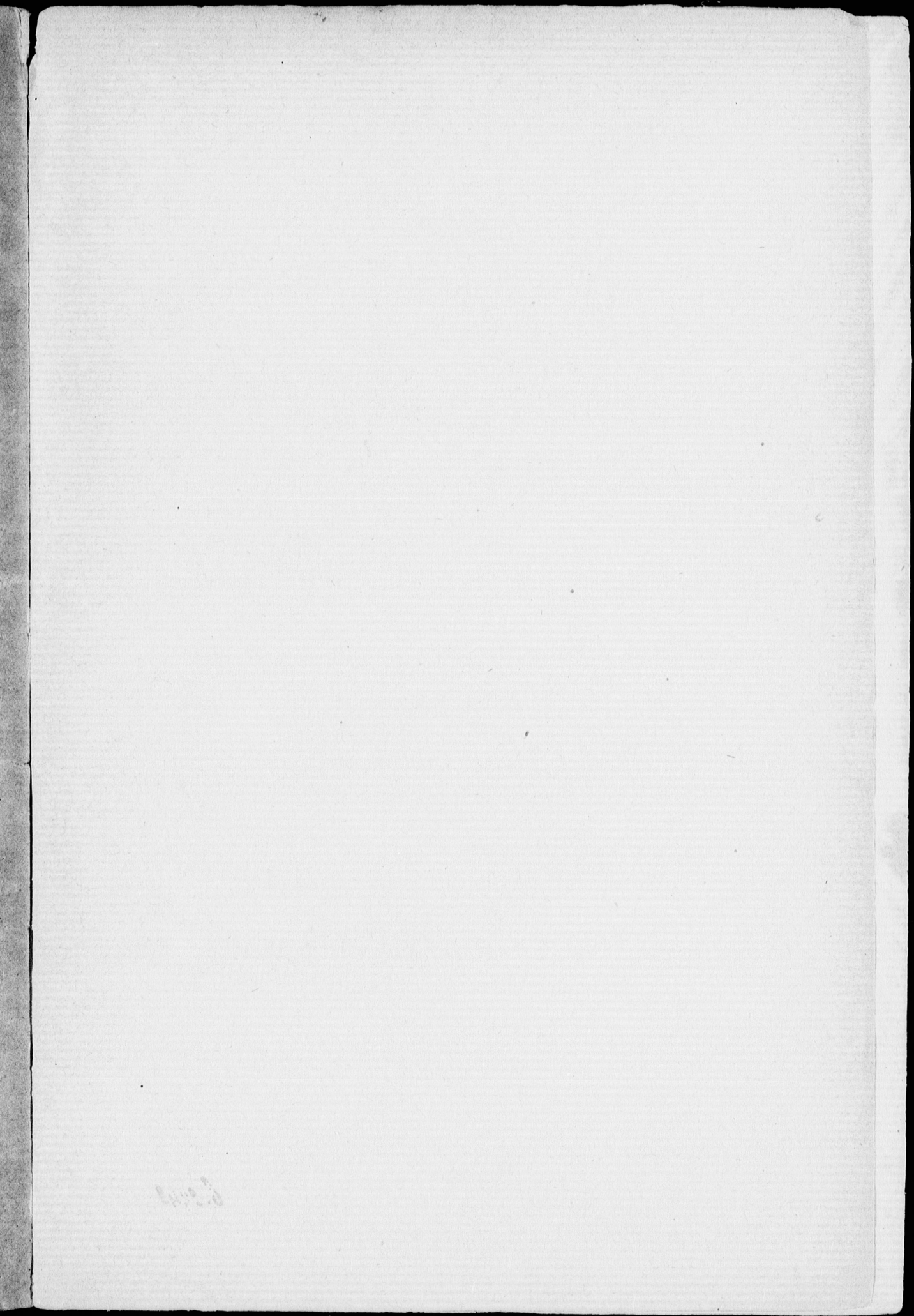
Honderd jaar geleden werd binnen Amsterdam van Over-

heids wege nog geen les in de kunst gegeven; maar de Burgemeesters dezer stad stelden toch zoo veel belang in de »Academie of Tekenschool», door eenige kunstoeffenaars en -beschermers opgericht, dat zij een vertrek van het Stadhuis op den Dam er voor inruimden, en één uit hun midden tot »Hoofddirecteur» daarbij aanstelden ¹⁾.

De betrekking van Burgemeester Jonas Witsen (een der lateren van dien naam) zal zich echter wel tot toezicht-houden over de instelling bepaald hebben. Te recht nemen, in onze tegenwoordige Kommissie, insgelijks mannen zitting, wier maatschappelijk standpunt en wier ontwikkeling hun volle aanspraak geven op het patronaat over eene beschaavingsinstelling: want, laten wij het niet vergeten, mijne Hoorders, alle onderwijs moet trachten den leerling voor te bereiden tot zijne opneming in de Ridderfchap van het harmoniesch gevormde menschdom. Treffende waarheid bevat het misbruikbaar woord van een groot denker: »De wijsbegeerte» (ook de wijsbegeerte der kunst) »is geene bespiegeling des doods, maar des levens». Ook de kunst is een levende kracht, die door levensbespiegeling nieuwe levensvormen om zich rond schept. Heilzaam werke zij in op het welzijn van land en volk!

Daartoe, om met een goed slotwoord van Neêrlands Koning te eindigen: geve God zijn zegen!

1) Wagenaar, III, 509, II, 406.

٥٠٠

